అస్తిత్వనదం ఆవలి తీరాన

కథాపరిచయం

వీరకుంకుమ

"వీరకుంకుమ" - ఈ శతాబ్ది గొప్ప తెలుగు కథల మొదటిపదింటిలో తప్పక చేరుతుంది. ప్రతాపరెడ్డి, ఆదెమ్మ చిట్టిరెడ్డి, రాజు- పాత్రలను ఎవ్వరూ మరిచిపోలేరు. భారత దేశానికి గుండెకాయ వంటి పల్లెటూళ్ళ హృదయ స్పందనం ఈ కథలో వినబడుతుంది. కరువు కోరల్లో చిక్కిన ఆవు "పుల్లన్న" పాత్రను గూడా చిరస్మరణీయం చేశారీ కథలో రాజుగారు. రాయలసీమ సాంఘిక జీవనపు లాండ్‌స్కేప్‌ను చిత్రించటం వల్ల, ఈ కథలో విషాద సుందరిత గాంభీర్యంతో పరచుకొంది. రాజుగారి ఆంధ్రాభిమానం ఆనాటి విశాలాంధ్రావతరణ, సురుచిర సుందరస్వప్నం పరమోత్తేజకంగా, ఈ కథలో దర్శనమిస్తుంది. తరతరాల సంస్కృతిపట్ల చాలా ఇష్టంవున్న అచ్చ తెలుగు కథకుడు శ్రీమునిపల్లెరాజు. శ్రీ చింతాదీక్షితులు రాసిన 'దాసరిపాట' తర్వాత అంతగొప్పకథ - ఈ వీరకుంకుమ. రాజుగారి కథల్లో ఒక భావుకహృదయోద్వేగం కనిపించే కథల్లో ఈ కథను ముందుగా చెప్పాలి."

- డా॥ అక్కిరాజు రమాపతిరావు (మంజుశ్రీ)

అంగీరస

ఉగాది - 1992

మునిపల్లె రాజు

వీరకుంకుమ

తల్లిగర్భంలో, వెచ్చగా హాయిగొలిపే మసకమసక తమస్సులు కల్పించిన అమరశాంతిలో, నిరామయుడై బుద్ధుడి వదనంతో, జీసస్ హృదయంతో, నిండు తొమ్మిదినెలలు తపస్సు చేసిని చిన్నప్రతాపరెడ్డి - కెవ్వున కేకవేస్తూ, ధాతకరువు మిత్తియజ్ఞంతో మానవ జాతిమీద కసి తీర్చుకొంటున్న ప్రకృతి ఒడిలో పడ్డాడు. కరువులో పోయినవాళ్లుపోగా, యింకా చావుతో పెనుగులాడి బ్రదికి వున్న అమ్మలక్కలు చేరి - గోపాలకిష్టుడు పుట్టాడు - గోపాలకిష్టుడు పుట్టాడు - అన్నారు - ఆ రోజు శ్రావణ బహుళ అష్టమి కావటంతో వానలూ గుండ్లకమ్మ వరదలూ లేని శ్రావణమది. వర్షర్తువులో గ్రీష్మదేవి తాండవమాడుతోన్న ధాతనామసంవత్సరమది. అప్పటికి నాలుగు నెల్లకిందటే కాటకపు వాతబడ్డ వాగులురెడ్డి లేని అష్టమి అది. నాగులు రెడ్డి అతని తండ్రి.

అమ్మలక్కల దీవనలు పుట్టిన చిట్టివాడు వినలేదు. నిద్రాణమై, వసంతంలోని లేతమామిడిగున్న చిగురువలెవున్న ప్రతాపరెడ్డి ఆత్మ, ఒక్క క్షణం తలెత్తి పరికించి స్తంభించిపోయింది. ఈ భయానక లోకమా, ఈ దయలేని ప్రకృతా తన క్రీడారంగం?

పిల్లవాడు పుట్టిన నాలుగురోజుల్లోనే తల్లిగూడా చనిపోయింది. జేజెమ్మ - ఒళ్ళోకి తీసుకొని, అందరూ గోపాలక్రిష్టుడి పేరు పెట్టమని బలవంతం చేస్తుంటే, వినక- "నువ్వు ప్రతాప రెడ్డివిరా, దరిద్రుడా !" అన్నది బిడ్డడిని చూసి, ముడుచుకొన్న గుప్పిటవిప్పి ప్రతాపరెడ్డి జేజెమ్మ పమిటె పట్టుకొన్నాడు. అతని ఆత్మభయంతో, దిగులుతో వణికిపోయింది. దిగులులో పుట్టి, దిగులులో పెరిగాడు రెడ్డి.

ఐదేళ్ళు వచ్చింతర్వాతగాని ప్రతాపరెడ్డి బాగా నడవలేదు. కాని దొడ్డికాళ్లుపోయి, దృఢంగా తరతరాలనుండి సంక్రమించిన బిగువుతో నునుపుగా పెరిగాడు. జేజెమ్మ కథలు జెప్పింది. ఊగొట్ట కుండా దిగులుతో విన్నాడు. పొలంలో, జేజెమ్మతో పాటు వచ్చిన వాడు మంచెకింద చేరి, ఎర్రబారుతూన్న సాయంత్రాన్ని జూచి, భయపడి , చందమామలో పొన్నచెట్టుకింద పాతగుడ్డలు కుట్టుకొంటున్న ముసలమ్మకు,ఎవరు బువ్వ బెడతారో తెలియక, జేజెమ్మ నడిగితే తిడుతుందని వణికి దిగులుతో నిద్రించి కలవరించి పెద్దవాడైనాడు. రాయలపురంలో అప్పటికి బడిలేదు. అందువల్ల ప్రతాపరెడ్డి

చదువుకోలేదు. అందుకని మళ్లీ దిగులు.

దిగులు మధ్యనే జీవన నిర్మాణం ప్రారంభమయింది. చీనితోటలో పెదబావినుండి మోటదోలుతూ నూనూగుమీసాల యువకుడైనాడు. అంతలోనే జేజెమ్మ చచ్చిపోయింది- నూటపదేళ్ళు బదికి, ముడతలతో, జాలువారినకండలతో, జరతో నడవలేక నడుము వంగిన తన జేజెమ్మగతేగదా - తనకుగూడా ఒకనాడు గాకుంటే మరొకనాడైనా? జొన్నచేల కొఁడ్ర, బుడ్డిచీనితోట ముసలి ఆవు, దాని పెయ్యదూడా - జేజెమ్మ మట్టిమిద్దె- ప్రతాపరెడ్డికి మిగిలినప్పటికి. వాటినుండే జీవితాన్ని, సాధించి, సృష్టించి, ప్రతియేడూ పొంచివున్న కరువుతో పోరాటం సాగిస్తూ. జొన్నచేలో మంచెనుండి వడిశెల విసురుతూ, పొరుగురైతు కూతురు అన్నమ్మను, కోతరోజుల్లో కూలీలకు చల్లన్నం దోసిళ్లలో పోస్తూండగా చూచి, మనసుపడి పెళ్లిచేసుకొన్నాడు. ఇంటివాడైన తర్వాత ప్రతాపరెడ్డిని కొత్తదిగులు వరించింది. అన్నమ్మ నోరు అశనిపాతం వంటింది. నోరు పారేసుకోటంలో తనకు తనే సాటి. "బంగారమంటి గుండె గాని తాటిమట్టవంటి నాలిక"- అని పాపిరెడ్డి భార్య అన్నది. అన్నమ్మ నోటికి అలవాటు పడ్డాడు. కాని అన్నమ్మ కడుపు పండలేదు. ప్రతాపరెడ్డి నోరు కదపకుండా తన ఎదలోని దిగులును, తన మనసును పిండి, కఱకఱమని నమిలి కొఱుకుతూన్న కొరతను తనలోనే దాచుకున్నాడు. కాని జీవితయాత్ర సాగి పోతూనే ఉంది. మహానంది తిరనాళ్లకు ప్రభ గట్టించి తన యెడ్ల జతను ముందు నిలిపాడు. అర్జీలకు ఆరా లేకపోతే పదిమందినీ సై అనిపించి, ఊరజెఱువులో తుమ్మల్ని పడగొట్టించి, పూడిక దీయించి, నిటారుగా కట్టలు బోయించి, మాలపల్లెకు గూడా కడపబండల్తో కొత్తరేవు గట్టించి సెభాసనిపించుకొన్నాడు. పిచ్చిరెడ్డిగారి మిర్చిమడి తగాయిదాకు పంచాయితీ అయి పెదరెడ్డికాడ తక్కిన పంచాయితీ దార్లు యింతో అంతో తిని అబద్ధమాడితే, తను నిక్కచ్చిగా నిలబడి, పిచ్చిరెడ్డి యింటి దీపం నిలిపాడు. తన పుణ్యఫలమేమో- తన జుట్టు నెరిసే యీడున అన్నమ్మ కడుపు పండి, సంక్రాంతిరోజుల్లో చిట్టిరెడ్డి పుట్టాడు.

చిట్టిరెడ్డి పుట్టింతర్వాత, ప్రతాపరెడ్డి జీవితంలో ఒక అర్థం, గమ్యం, లక్ష్యం అవుపించినాయి. చిట్టిరెడ్డి తనలాగా కరువులో పుట్టలేదు. సంక్రాంతిలో పుట్టాడు. ధాన్యలక్ష్మితో పాటువచ్చాడు యింటిలోకి. తనలాగా చీనితోట మోటచుట్టూ బుల్లి ఛర్నాకోలతో తిరిగాడు. మంచెమీదికి గుంజ నెగబాకి ఎక్కి వడిశెల విసరటం నేర్చుకొన్నాడు. అన్నమ్మ నోటిధాటికి తనవంక జూచి, తనకు మాత్రమే అర్థమయ్యే చిరునవ్వుతో పెదిమ విరిచి తప్పుకోటం అలవాటుపడ్డాడు. ఈ చిట్టిరెడ్డి తన తర్వాత చీనితోట సంగీతం విని ఆనందించే వారసుడు. తన తర్వాత జొన్నచేను తలపంకించి

తల గుడ్డను కన్నుగీటినప్పుడు అదిలించి మంచెమీదికెక్కి రివ్వుమనిపించగల ఒక గడ్డ పుత్రుడు. తన తర్వాత పంచాయితీగా, మోకాలుకూ, నడుముకూ వుత్తరీయం బిగించి, తన సాంప్రదాయం నిలబెట్టగల యింటిబిడ్డ. ఈ జీవితానికిగాక మరి దేనికి అర్థం?

తన చిట్టిరెడ్డి హయానికైనా తుంగభద్ర కాలవపడి, ఈ భూమిలో బంగారం గనులు గనులుగా దొరకాలని అర్జీపెట్టి వేలు ముద్దర్లు వేశాడు. కాని పోయిన తర్వాత తిరిగి క్షేమం తెలిపే చుట్టాలుగావీ అర్జీలు.

2

ప్రతాపరెడ్డి జీవితానికి అర్థం వచ్చింది గాని, అర్థం దిగులును పోగొట్టలేదు. తిరిగి అయిదేళ్ళ కరువు, యిన్నాళ్ళూ పొంచిదాగిన మృత్యువు - వచ్చింది. ఊర జెఱువు ఎండిపోయింది. శ్రావణమూ, రోహిణి కార్తె చెట్టాపట్టాలు పట్టినవి. ఈ రోజుల్లోనే చిట్టిరెడ్డి చదువుమాట వచ్చింది. మిర్చితోట తాకట్టుబెట్టి, డబ్బుతెచ్చి కర్నూలు పంపించాడు కొడుకును. మిరపమడి మాడిపోయినా, జొన్నకంకి కంటికగుపించకపోయినా, చీనితోట ఎండి సంగీతం వినిపించకపోయినా, అడుగుజూపి, కడుపు తరిగిన మోటబావిలో తనమాటలే తిరిగి తిరిగి తనకు వినిపించినా -పక్కనే నుంచొని, ఒక్కచిఱునవ్వుతో, పోయిన ఆశను తిరిగి మరలించగలిగినవాడు. ఎండిన మోడును తిరిగి చిగిర్చగలిగినవాడు, కరువులో దాహం తీర్చే చలివేంద్రంలాగా తనవాడు, తన రక్తంలో రక్తం తనకండలోకండ, తన బిడ్డ,తన ఆశ, తన వారసుడు, తన చిట్టిరెడ్డి - తనవలె పల్లెటూరి మూర్ఖుడు కాబోడు -! అన్నమ్మ చదువెందుకన్నది. నీ కెందుకన్నాడు తను. మిర్చితోట తాకట్టునుండి విక్రయానికి బోయింది. కానిచిట్టిరెడ్డి కాలేజీలోకి వెళ్లాడు.

ఈయేడు, ఈనాడు - అని మురిపించిన మేఘం ఆకాశంలో పలకలేదు. జొన్నచేను గూడా అమ్మివేశాడు. అయితేనేమి? నవ్వుతూ, దూరాన్ని చూచి ఆశ్చర్యపోయి కలలుగనే కళ్లతో, పొందికగల అవయవాల మీద బస్తీ నాగరీకుడి గుడ్డలతో, నడిచిన తన బాటనే ఏదో వెలుగును వెలిగించిన దేవతాకుమారుడి వలె - పరీక్షలు పాసయిన తన కొడుకులేడా? తన్ అంతరంగిక గర్వానికి మూర్తిగా, తన మార్దవంలేని మోటు స్నేహాన్ని అర్థంచేసుకొన్న ఆత్మీయ చెలికాడై తన కొడుకు రాడా? అంతకన్నా మిక్కిలిగా ఆలోచించలేదు ప్రతాపరెడ్డి.

సెలవలకు యింటికొచ్చాడు -చిట్టిరెడ్డి, పొద్దుటినుండీ ఎదురుచూచి, మనసు నిలపలేక, అక్కడికి నాలుగుమైళ్ళున్న బస్సులు వచ్చే రోడ్డుమీద, ఎండిన గానుగుచెట్టు

మొగన నిల్చుని, బస్సురాగానే కొడుకు పెట్టె అందుకొని కరువు సంగతి మరిచి, నడుస్తూ యింటికి తిరిగొచ్చారు - కొడుకు పక్కపక్కనే తాకుతూ నడిచి, అవును, యీ నడకలో గూడా తృప్తివుంది.

కొడుకు అమ్మ సంగతి ఎప్పుడూ అడగడు.

"చిక్కిపోతున్నావు నాన్నా!" అని తండ్రి భుజం తట్టి పొలం మధ్య నిలబడ్డాడు.

"లేదు...లేదు...అంతే....అంతే"

"ఎందుకులేదు? నాకు తెలుసు - జొన్న చేనుగూడా అమ్మేశావుట. ఆ కొత్త ఆసాములకేనా?"

ప్రతాపరెడ్డి మాట్లాడక పెట్టె దించి, ముఖం అటు తిప్పి కొడుకుచేతివేళ్లు, భిడియపడుతూ నొక్కాడు.

"అదుగో.. ఆ దిగులే.." అని చిట్టిరెడ్డి తండ్రి నెరిసిన వెంట్రుకల్లోకి తన కుడిచేయి పోనిచ్చి సర్దాడు. ఇద్దరికీ పెద్ద నవ్వు వచ్చింది.

"దిగులేమిటి? దిగులులేదు. నా చిట్టి వుండగా నా కెందుకు దిగులు?"

"హంపీ వెళ్ళాలి. నా స్నేహితులంతా వెళ్తున్నారు. నువ్వు గూడా రా నాన్నా!"

"ఎందుకులే? నేనెందుకు? నువ్వు పోయిరా"

"నువ్వెందుకేమిటి? మన విజయనగర రాజ్యం సంగతి చెప్తాను. అమ్మ కర్థంగాదు. నువ్వు రావాలి."

"ఖర్చులు..." అనబోయి ప్రతాపరెడ్డి నాలుక గరచుకొన్నాడు. "సరే..ఎప్పుడు?"

"మంగళవారం...." అని కొడుకు జేబులోనుంచి సిగరెట్టు తీసి వెలిగించాడు. తన ముందు కొడుకు యిదివరలో ఎప్పుడూ కాల్చలేదు.

"మా నాన్నకు కోపం రాకేం... చ్చుచ్చుచ్చు... అసలు రాదంటే రాదు" అని పిల్లవాడి గొంతుతో చిట్టిరెడ్డి తండ్రినోట్లోకి యింకొక సిగరెట్టు అందించాడు. పొగవూదుతూ యిద్దరూ పకాలుమన్నారు. అన్నమ్మ వచ్చి .... "ఏమిటీ తంతంతా?" అన్నది నడుం మీద చేతులు వేసుకొని, తండ్రీ కొడుకులు తనుకర్థమైన చిరునవ్వు భాషలో మాట్లాడుకొని చెరొక దారిన పోయారు. ప్రతాపరెడ్డి కళ్ళనిండుగా నీరు తిరిగినది.

ఆ రాత్రి అన్నమ్మ పడమటింటిలో వున్నప్పుడు, ప్రతాపరెడ్డి కావిడి పెట్టె తీసి, బావిలోతు చేయించేందుకు, కో ఆపరేటివు బాంకులో చీనితోట తాకట్టు పెట్టితెచ్చిన మొత్తంలో ఒక వంద తీసుకొన్నాడు.

హాస్పేట వెళ్ళేప్పుడు యిద్దరూ అన్నమ్మతో బొంకారు. "కర్నూలు బోతున్నాం. మా ప్రిన్సిపాలు గారి ముందు నాన్న వేలు ముద్రవేస్తే గాని నన్ను ప్యాసు చెయ్యరు" అని చిట్టి ఆత్రుతతో అన్నాడు.

"పుల్లెద్దు ఒంటినబడ్డది. దాన్ని ఆరా గనుక్కోకపోతివి. ఎట్లా?" అని అన్నమ్మ మొగుణ్ణి చూచి అన్నది. పుల్లెద్దంటే అన్నమ్మకూ, యింటిల్లిపాదికీ ప్రాణం. చిట్టి పుట్టకముందు అది కోడెదూడగా, యింటి బిడ్డగా పెరిగింది. అది ప్రతాపరెడ్డి జేజెమ్మ చచ్చిపోతూ యిచ్చిపోయిన గోధుమరంగు అవుపెయ్యి మునిమనుమడు. అందరూ పిలిచే ముద్దుపేరు - అన్న- అని, ఆ యింటికి చిట్టారెడ్డికి ముందున్న బిడ్డ గనక.

"ఎల్లుండి తిరిగి వస్తున్నాం గదా? సస్సైన మేతలేకలే దాని యేడుపు?" అని ప్రతాపరెడ్డి అక్కడ నసిగితే యిక ప్రమాదమని గడపదాటాడు.

రైల్లోనూ, హాస్పేటలోనూ చిట్టిరెడ్డి నోట్లనుచిల్లర కాయితాల్లాగా ఖర్చుపెట్టాడు. ప్రతాపరెడ్డికి కొడుకులో తప్పు కనబడలేదు. దర్జాగా, మనిషికి మనిషిగా, కాఫీహోటళ్ళలో కుర్రవాళ్ళను అదిలించటం, హాస్పేటలో జట్కాబండి సాయిబుల నోటి దుడుకును, ముతక పదజాలాన్ని ఒక్క కంటి తీవ్రమైన చూపుతో అరికట్టగల్గిన తన కొడుకు, రైలంతా కొన్నట్లుగా బలిసి నిద్రపోతూన్న బళ్ళారి సేట్లను, మలబారు పోలీసుల్ని గదిమి, కళ్ళ బరువుతో, బెంచీలమీద, రొండడుగుల స్థలంలో కూచొనబెట్టగలిగిన తన కొడుకు- యిటువంటి నోట్లను ముందు రోజుల్లో ఎన్ని సంపాదించనున్నాడు? ఏం? యిప్పుడు ఖర్చుగాక మరెప్పుడు? కరువు గావొచ్చు? తనుండగా తన చిట్టికేం కరువు?

హంపీలో అంతకుముందే వచ్చిన విద్యార్థి బృందంలో నుండి, చిట్టిరెడ్డి స్నేహితుడు రాజు కలిశాడు. సన్నగా, దివ్వెవలె శరీరం లేక ఒక్క ఆత్మతోనే లోకాన్ని పరిసరాల్ని కదిలిస్తున్నట్లుగా మాట్లాడాడు ఆ కుర్రవాడు. అతి తొందర. కళ్ళజోడు వెనుక నుండి అగ్ని కురుస్తున్నట్లుగా ఆ మాటల ధోరణి.

"నా స్నేహితుడు -రాజు, నాన్నా! భలే తెలివి గలవాడు." అని చిట్టి పరిచయం చేశాడు.

ప్రతాపరెడ్డికి ఏమనాలో తెలియలేదు. ఆ కుర్రవాడు, ఆ వెలిగి జ్వాజ్వల్యమానంగా వున్న ఆ దివ్వె- తన కొడుకు మిత్రుడు, ప్రతాపరెడ్డిలో సహజమై, పొందికై, దాగివున్న ప్రేమ, ఆదరం, అభిమానం పొంగి రాజు విజ్ఞానపూరిత ముఖవర్చస్సును చుంబించబోయినవి. రాజు మాట్లాడే ప్రతిమాటలోనూ ఏదో గొప్ప అర్థం, సామాన్య మానవదృష్టికి అతీతమైన వున్నత మనస్తత్వం దాగివున్నట్లు రెడ్డి హృదయానికి తట్టినది.

ఈ నడిచి, మాట్లాడగల జ్యోతి తన స్నేహితుడని చెప్పుకొనటం చిట్టి కేమాత్రమూ గర్వంగా కనపడలేదే? ప్రతాపరెడ్డి కించపడి, తన అంతరంగిక భావవాహినిలో మునిగి తబ్బిబ్బై అవమానంతో మూగగా నిల్చొని, తెప్పరిల్లి, రాజు మండుతూన్న కళ్ళు ఒక్కసారి చూసి -

"మావాడు..... నా కొడుకు... ఒక్కడే - " అని చిట్టిని చూపాడు.

రాజూ, చిట్టీ నవ్వారు. రాజు ఎగతాళికి నవ్వలేదని రెడ్డికి తెలుసు. తనలో లేని కల్చరుకోసం పైకి వెలిబడని వున్నత భావాల ఆత్మను సూటిగా అర్థంచేసుకొని నవ్విన నవ్వుగా దృగ్గోచరమైంది. లోకంలోని బాధనంతా తనుమింగి, మొయ్యలేక తన భుజస్కంధాలమీద, తనకళ్ళ విషాదంలో మోస్తున్న యీ అసామాన్య యువకుడా, తనచిట్టి స్నేహితుడా- అర్థహీనమైన తక్కిన కాలేజీ మూక నవ్వు నవ్వేది?

రెడ్డి హృదయం పొంగింది. "మోటువాణ్ణి, చదువుకోలేదు." అన్నాడు క్షమార్పణ కోరుతున్నట్లుగా, రాజుతో.

రాజు సీరియస్ ముఖం కందిపోయింది. పెదిమలు వణికినవి.

"ఎవరన్నారు? ఎవరికా అధికారం? మీ ఆత్మలో మీరు ఉత్తమపురుషులు. మీకు నేను - నమస్కరించి గర్వించగలను. నేను!- రాజును!! మీరు భాగ్యంలో, అర్థంలేని చదువులో, దొంగ గౌరవపద్ధతుల్లో పెద్ద మనుష్యులు కాక పోవచ్చు. నేను నమస్కరిస్తాను."

ప్రతాపరెడ్డి రాజుచేతిని, కన్నీళ్ళతో తనచేతిలోకి తీసుకొని, పావురాయి వీపును నిమిరినట్లు నిమరసాగాడు. చిట్టితో ఒకసారి తమయింటికి వచ్చిన చౌదరిగారబ్బాయి, పోకిరి షోకుల్లో, ఆడపిల్లలమీద, విసిరే రౌడీ మాటల్లో తన హృదయాన్ని గాయపరిచి, వున్నంతసేపూ తనను అంబోతు ఎద్దును చూచినట్లుగా చూచాడు. కాని ఈ పరాయి బిడ్డ - (ఆ శబ్దమే తన వద్దకు చేరనీయని) యీ నాగరికుడు!

చిట్టి యీ సన్నిహిత భావప్రకటనకు ఉబ్బిపోయి - "నువ్వు రాజును మాట్లాడించవద్దు. వాడికి జ్వరం వస్తుంది" అన్నాడు.

అప్పటికే పొద్దు తిరిగింది. ఇక హంపీ శిధిలాల్లోని హృదయవేదనతో చుట్టూ నడక ప్రారంభమైంది. చీకటి పడుతున్న కొద్దీ రాజుమాటలు భయంకర మనిపించినవి. ప్రతాపరెడ్డి ఆత్మ, రాజు ఆత్మతో పాటు ఆ శిధిలాల్లో, ఒకనాటి జీవనవాహినినుండి మిగిలిన గులకరాళ్ళలో ప్రతి ఆలోచనకు, మాటకూ వణికిపోసాగింది. రాజు నోరు మూతబడలేదు. గణాచారివలె తూలుతూ, తాగినవాడివలె ఏదో లోకంనుండి

మాట్లాడుతూ దృశ్యాలు, మంటపాలు, మహళ్లు, ఆలయాలు చూపించసాగాడు. ఆగి, అగ్నివలె వర్షించేవాడు మాటల్ని.

"ఇక్కడ - ఈ పుణ్యస్థలంలో - వేటకుక్కను కుందేలు తరిమి కొట్టింది. విద్యారణ్యులు చూశారు. ఇక్కడ క్రిష్ణదేవరాయలి జెండా ఎగిరింది. మన తెలుగు కవిత్వం, భాగ్యం, ఔన్నత్యం, మన ఆత్మే- యీ రాళ్ళకింద శోకిస్తున్నది. మన సంగీతంలో యీ తుక్కుగాయకులు, కవులూ పిచ్చిమాటలూ, రాగాలూ వాడుతున్నారు. వాళ్లని యీ సంగీతం, శిథిల విజయ నగర రాజ్య సంగీతం వినమంటున్నాను."

రాజు కంఠం గద్గదిక మైపోయింది. చుట్టూ కలియజూసి ఆకసం వేపు తల ఎత్తాడు. అక్కడక్కడ చంద్రుడులేని గంభీర నీలిమిలో నక్షత్రాలు తారట్లాడుతున్నాయి. రాజు మాటలు తిరిగి చీకటిరాత్రిని, అనంతశూన్యాన్ని, శిథిల భీభత్సాన్ని చీల్చుకుంటూ వినిపించినవి.

"ఆ రోజులు రావు. రావు. కాని తిరిగి మన పతితశోభ వికసించక తప్పదు. విజయనగర శోభగా గాదు. విశాలాంధ్ర శోభగా."

కంపించింది ప్రతాపరెడ్డి ఆత్మ ఆ కంచుమోతమాటలకు, శిథిలాల్లో కూర్చొని, ముగ్గురూ చీకటినే, మనస్సునే ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసాల్లో అనుభవిస్తున్నారు. చీకటిలో ఏమీ కన్పించటం లేదు. వేయిస్తంభాల విఠలస్వామి ఆలయపు ఆవరణలో బండమీద కూచున్న రాజు హఠాత్తుగా లేచాడు. గంగాఝరివలె, వర్షాకాలంలోని అఖండగోదావరి వలె అతడు ఆంధ్రచరిత్రను ఏకరువు పెట్టసాగాడు. "ఈ మూల ఫలాని, ఆ దిక్కున ఫలాని ఆ పాలకుడు, ఈ మంత్రి, ఈ వంశం" - అక్షౌహిణి వలె సంవత్సరాలు, శతాబ్దులు, కిరీటధారులూ, సామ్రాజ్యపతులూ, మహారాణులు, సేనాపతులు, మంత్రిపుంగవులూ, యుద్ధాలు - చరిత్రకు చరిత్రే ప్రతాపరెడ్డి నయనాల యెదుట నడిచి వెళ్లినది. రాజు ఒక్క క్షణం ఆగి గాలి పీల్చుకొన్నాడు. ఆ నిశ్శబ్దమే భయంకరంగా మారింది. విజయనగర రాజధానిలోకంనుండి హఠాత్తుగా చలిగాలివీచే, చీకటి లోకి, కాటకపు పులులు విహరిస్తున్న తన అడవిలోకీ విసిరివేసే యీ భయానక నిశ్శబ్దం! చీకట్లో తన కొడుకు చేతినీ, రాజుచేతినీ పిరికిగా తడిమి చూచాడు - ప్రతాపరెడ్డి.

"వద్దు... వద్దు... రాజూ.. ఆపవద్దు."

రాజు ఏడుస్తున్నాడు. ప్రతాపరెడ్డి లేచి అతన్ని కావిలించుకొన్నాడు. రాజు ఆత్మ అతనితో మాట్లాడింది.

"ఆ అందమంతా నాశనమైందనేనా?

ఎవరా నాశనం చేసిన దుర్మార్గులు"

రాజు తన రుద్ధమైన కంఠాన్ని సర్దుకొని

"తళ్ళికోట... కోట... మన జెండా పడిపోయింది. తురకలు .... విదేశీ బహమనీరాజుల తొత్తులు... యీ అమరలోకాన్ని, అందాన్ని, మన నాగరికతనే కాలరాచారు."

ప్రతాపరెడ్డిని, రాజునూ చూచి చిట్టిగుండె చెదరిపోయింది. "నాన్నా...." అన్నాడు.

కాని రెడ్డి అక్కడ.. ఆలోకంలో లేడు. అతని చర్మం కింద - రాజు మహావాగ్ధోరణితో, రాజు చరిత్రదర్శనతో, రాజు విజ్ఞానస్రవంతితో వేగంగా రక్తం పారాడినది. కటకం నుండి దక్షిణాదిదాకా తెలుగుజెండానీడను, శాంతితో సుభిక్షంతో, ధర్మపాలన సాగించిన పురాతనవీరుల రక్తం ఆ నాళాలనుండి ఉబికింది. ఒక శరీరం నుండి మరొక శరీరానికి విద్యుత్ వేగంతో ఆ ఆవేశం ఏకవాహినిగా పారింది.

రాజు అన్నాడు - మళ్ళీ.

"అందుకు కత్తిగట్టలేం యిప్పుడు. చీలి చెదిరివున్న తెలుగు జాతి ఒక రాష్ట్రం కిందికి తప్పక వస్తుంది. దానితో మన నంది కొండ, మన సిద్ధేశ్వరం, మన రామపాదసాగరమూ వస్తాయి. తెలుగు వాడంతా దీపావళి రాత్రివలె వెలిగేరోజులు. ఈ కరువునూ, దారిద్ర్యాన్నీ, నిరాశను ఎరగని రోజులు."

ప్రతాపరెడ్డి రాజును తన కౌగిలినుండి విడిచాడు. చీకటి లోనే రాజు వెలుగుతూన్న కళ్ళువర్చస్సు చూశాడు. తనకు తెలియని విషయాలు అంత సులభంగా, గ్రాహ్యమయ్యేటట్లుగా అధోరణి.

"నిజంగా -?"

"అవును. యిందులో అబద్ధమేముంది? మూడుకోట్లమందిమి మనమనుకొంటే కాని శుభకార్యమేముంది?" ఈ ఒక్క వాక్యం రాజు మహాయోగివలె అన్నాడు.

"ఎప్పుడు...?" ప్రతాపరెడ్డికి తెలియకనే ఈ ప్రశ్న బయటికి దూకింది

"అవును... అదే ప్రశ్న. నావంటి యువకులు చాలామంది చావాలేమో" రాజవదనం తిరిగి శాంతమయమైపోయింది.

"వద్దు... వద్దు.. నువ్వు... మీరు... చచ్చిపోగా మళ్ళీ మిగిలేవి ఈ రాళ్ళూరప్పలే. వుద్దు. నువ్వులేనిది ఏదీవద్దు." అని ఆత్రుతతో, ఆందోళనతో రెడ్డి ఆ అసామాన్య యువకుడి చేతిని తిరిగి పట్టుకొన్నాడు.

ఈ మాటు మళ్ళీ ఆ ఆత్రుతను, భయాన్ని చూచి చిట్టిరెడ్డి నవ్వి - "నువ్వన్నంత మాత్రాన రాజు బతుకుతాడనుకొన్నానా? ఇంత తెలివిగలవాడు లోకంమీద చాలాకాలం నిలవలేడు" అన్నారు కొంత చిలిపిగా, కొంత అమాయికంగా.

అజ్ఞాతమైన విషాదం ఈ చీకటిని ఆవరించి వుంది. ఆ మాటలు శూలాలుగా ప్రతాపరెడ్డి ఆత్మను గాయపరిచినవి. "ఛీ, ఛీ, ఏం మాటలు?" అని మాత్రం కష్టంతో అనగలిగాడు.

తిరునాళకు వెళ్ళే జనం తోపుడులో, కోమట్ల పాత నూనె మిఠాయి వాసనలో, అసహాయస్త్రీలూ, పురుషులూ, నిజమైన భక్తులూ, దసరాబుల్లోళ్ళు ఏ మోసాలకో లోబడి దిగాలుగా తిరిగి పోయే ప్రయాణమనుకొన్న - యీ హంపీయాత్ర, తన ఆత్మ విశ్వవిద్యాలయ పరీక్షయిపోయింది. సన్నవి, కళ్ళజోడు యువక ఆచార్యుడు రాజు - తనకు బిరుదపట్టాన్ని యిచ్చాడు. హాస్పేటకు ఆ రాత్రి ముగ్గురూ నడిచి హోటలు చేరుకొన్నారు. కాని ప్రతాపరెడ్డిని మైకం వదలలేదు. ముగ్గురూ దిగులుతో, బరువుతో ఎంగిలి చేశామనిపించారు.

మర్నాడు రాజు నేరుగా కర్నూలు వెళ్ళాడు.

"మీరు చిట్టికి అంత డబ్బు పంపనవసరం లేదు. నాకు తెలుసు. మీ నోరు నాలిక కట్టుకొని చిట్టికి యిస్తున్నారు. వాడు అతిఖర్చుదారు." అన్నాడు రాజు బస్సులో కూర్చొని, దిగులుతో, పిచ్చివాడై ప్రతాపరెడ్డి ఆ కాగడాను చూశాడు.

"వద్దు. దిగులు పడవద్దు. మనమింకా చాలాచూడాలి చెయ్యాలి. ధరణికోట, నాగార్జునకొండ, ఓరుగల్లు, కొండవీడు - చాలా వున్నవి. మళ్లీ కలుద్దాం. మన పొలాలు చవిటిలో బంగారం పండే రోజులు రావాలి గదా మరి? వస్తయ్! వస్తయ్! ఈ దిబ్బలమీద జీవం కురుస్తుంది. మళ్లీ. చూస్తారుగా... చూస్తారుగా!"

మావూరు రమ్మని చాలా బలవంతం చేశాడు రెడ్డి. కాదు, మీటింగులు అన్నాది ఆ దివ్యజ్యోతి.

3

రైలులో చిట్టిరెడ్డి రాజుచరిత్ర చెబుతుండగా భిన్నుడై విన్నాడు ప్రతాపరెడ్డి.

"వాడి మనస్సు అతి కోమలం. ఎక్కడున్నా అన్యాయమంటే సహించలేదు. అందరి బరువులూ తన నెత్తినవేసుకొంటాడు. బలవంతుల, దుర్మార్గుల శత్రుత్వం నిర్భయంగా కొనుక్కొన్నాడు. ఆస్తిపాస్తులు అన్నీ పోయినవి. ఆరోగ్యం మంచిది గాదు. చదువు

కుంటినడకతో సాగుతున్నది. వాణ్ణిచూస్తే నాకుగూడా దిగులు నాన్నా! ఏం చెయ్యను. వాడికివ్వవలసిన అమ్మాయిని, బీదవాడని యివ్వక వేరేచోట యిచ్చేశారు. ఆ సంగతి ఎవరికీ చెప్పడు. దిగులుతో కుళ్ళిపోతున్నాడు. మనం ఏదైనా డబ్బు సహాయం చేస్తే వచ్చేయేడు గూడా వాడి చదువు గట్టెక్కుతుందేమో!"

ప్రతాపరెడ్డికి, యీ సూర్యరశ్మిలో వెలుగుతోన్న ప్రపంచపు అత్యాచారం నగ్నంగా కనబడ్డది. రాజు, ఆ దివ్యజ్యోతి, ఆ బాలయోగి, ఆ విప్లవమూర్తి,ఆ మహాత్మా- పేద? చదువు ఆగిపోతుందా? అందరి భవిష్యత్తుకోసం కలలు సాధిస్తూన్న యీ యువకుడికా శత్రువులు? ప్రతాపరెడ్డి ఆలోచించిన కొద్దీ విషాదమూర్తి కాసాగాడు.

నీడవలె కన్పించింది జీవితం. తెల్లనీడ యీ పగలు, కనబడని నల్లనిరేయి, యీ నీడలకు రాజువంటి సుందరమైన వస్తువెందుకు? వస్తువును వీడి, నీడవంటి మీసాలు దువ్వుకొని లోకం కూర్చొని సంపెంగనూనె రాచుకొంటోంది. ప్రతాపరెడ్డి ఆలోచనలలో రాత్రి, మృత్యువూ, నిశ్శబ్దత, నిరామయత - రాజుచుట్టూ నగ్న నృత్యం చేస్తున్నట్లు కన్పించినవి. తన భయంతో కుంగిపోయింది ఆత్మలోని ఔన్నత్యం. కొడుకు వంక చూచాడు. రాజును తన రెండవబిడ్డగా చూచాడు. ఆ కాగడా జ్వాలనుండే తన కొడుకు వెలుగుతున్నాడని తెలుసుకొన్నాడు. హంపీనుండి వచ్చిన తర్వాత అన్నమ్మతో తగాదాలు జాస్తి అయినవి. పూనిన భక్తుడివలె ప్రతాపరెడ్డి దేనినీ అంటీ అంటకుండా, ఏ విషయంలో జోక్యం కలుగజేసుకోకుండా తిరగసాగాడు. దానితో అన్నమ్మ మరీ మండిపోయేది.

ఇంతలోనే సహకార సంఘంనుండి తెచ్చిన బాకీకి సమన్లు వచ్చినవి. బాకీ చెల్లింపులు వాయిదా వెయ్యమని కోరుతూ కాయితాలు రాశాడు చిట్టిరెడ్డి. కాని సంఘం చీనితోటను వేలంకు పెట్టించింది. మొదటలో ప్రతాపరెడ్డి పట్టించుకోక, ఆలస్యంగా యింటికి రా మొదలుపెట్టాడు. ఇంట్లో తిండిగింజలు కూడా తరిగిపోయినవి. తెలుసుకొని గూడా కన్నెత్తి చూడలేదు. కాని చిట్టి బలవంతంతో యిద్దరూ సహకార సంఘ సెక్రటరీ వద్దకు పయనం గట్టారు.

మిట్టమధ్యాన్నానికి గాని పట్నం చేరుకోలేకపోయారు. ఈడ్చికొట్టే ఎండల్లో, నీడలేని రోడ్లమీద, చచ్చిన పిట్టల్ని చూస్తూ చేరారు. సెక్రటరీ లేడు, గుమాస్తా వున్నాడు. వేళగాదని నసిగి, దాస్యంలో దరిద్రగర్భంతో ఆత్మనూ, గౌరవాన్ని లెక్కచెయ్యని ముసలి గుమాస్తా - అర్థం అయ్యే భాషలో "ఏమిస్తావయ్యా? నీ పని అవుతుందిలే" అన్నాడు.

ప్రతాపరెడ్డి చిట్టివంక చెమట తుడుచుకుంటూ చూశాడు.

చిట్టి వేళ్ళతో రూపాయల సంజ్ఞచేసి "లంచం" అన్నాడు.

ప్రతాపరెడ్డి చేతులు ముఖంమీదినించి జారిపోయినవి. మేతలేక ఎత్తుబడ్డ పుల్లన్నను, డబ్బులేక చదువాపిన రాజును, రేపు తిరిగి కాలేజీలో చేరలేనని నిరాశ చేసుకొన్న తన చిట్టినీ - కళ్ళ ముందుకు ప్రయత్నించకుండానే తెచ్చుకొన్నాడు. కొత్తఆత్మ, కొత్త అందం లోకానికి వస్తయ్యని రాజు చెప్పిన భవిష్యత్తు సౌందర్యం, యీ నల్లని హృదయపు ముసలి దరిద్రనారాయణుడి వర్తమానం ముందు ఎంత అసంభవంగా కన్పించింది? ఉద్రేకియై కొట్టటానికి చెయ్యెత్తాడు. చిట్టి ఒక్క తృటిలో అడ్డుపడ్డాడు.

వేసంగి సెలవలు అయిపోతూండగానే చిట్టి తండ్రితో అన్నాడు - "హాస్టలుకు దరఖాస్తు పెట్టుకోవాలి, జీతాలు, పుస్తకాలు మూడొందలదాకా యీడ్చేట్లుగావుంది."

రెడ్డి కొడుకును కన్నార్పకుండా చూచి -

"మరి రాజుమాట"

"అందుకనే..."

మళ్ళీ యిద్దరూ మాట్లాడుకోలేదు. రాత్రి ప్రతాపరెడ్డి చాలాసేపటి దాకా మేలుకొనే వున్నాడు. సందుకాయపెట్టెలో, అన్నమ్మ పాతకాసుల కంటె వున్నది. బోలుకంటె ఈ ధరల్లో నాలుగయిదు వందలకన్నా ఎక్కువ పలకదు.

ఉదయం హడావిడిగా కొడుకును ప్రయాణం చేయించాడు. ఆరోజు జొన్నలు తెచ్చిగాని అన్నమ్మ తిండిపెట్టదు. పెట్టెలో చిట్టిగుడ్డల కింద రాత్రి తీసినకంటె దాస్తూ - "ఇదొక్కటే వున్నది. యిద్దరూ చేరండి. జాగ్రత్తగా వుండండి" అని అతడి ముఖం చూడకనే పలికాడు. చిట్టి వెళ్లిపోయాడు. మూడవరోజుకు అన్నమ్మ దొంగతనం కనిపెట్టి తిట్టిపోయసాగింది. లక్ష్మి నడిచి పోయిందని వాపోయింది. శాపనార్థాలు పెట్టింది. మెటికెలు విరిచి, అఘాయిత్యం చేసి జుట్టు పీక్కొన్నది. రెడ్డి యింట్లో కాలు పెట్టకనే అడాపెడా సావిట్లో తిరిగాడు.

పుల్లన్న మేత సంగతి మిగిలింది. పెద్దరెడ్డి గారింటికి వెళ్ళి చూచాడు. ఎవరూ కనిపించలేదు. కన్నీంఛింతర్వాత, తన జీవితంలో మొదటిసారి బిచ్చమెట్లా ఎత్తాలో తెలియక తిరిగి వచ్చాడు. అన్నమ్మ రాగుల సంకటి పెట్టి ఆవలకు వెళ్ళింది ఆ రోజున. మాలపల్లి, మాదిగపల్లి, గౌండ్ల పేట కుమ్మరివీధి - అంతా నిర్మానుష్యమైపోయింది.

అడివినుంచి చింతగింజలూ, ఈతగింజలూ తెచ్చుకొని ఆ పిండితో అంబలి తాగిన యేతవాళ్ళ ముసిలమ్మల కిద్దరకూ కలరా తగిలి, ఆ సాయంత్రమే చచ్చిపోయారు. ప్రతాపరెడ్డి పోయి, శవదహనానికి సహాయపడ్డాడు. కరువు అప్పులిస్తారని తాసీల్దారు రాగా, అందరితోపాటు తనూ అర్జీపెట్టాడు. అందరితో పాటు తనూ తాలూకా చుట్టూ

తిరిగి వచ్చాడు. మఠం స్వాములవార్లు వచ్చి గంజికేంద్రం తెరిచారు మరునాడు వూళ్ళో. పంచినవాళ్ళకు - పల్చని గంజిపంచగా - యింకా రొండొందల ముసలి, పసిబిడ్డ కూలినాలి జనం మిగిలిపోయింది. వారం రోజుల్లో యీ గంజి కేంద్రం ఎత్తివేశారు పంచాయితీ కోర్టు ప్రెసిడెంటు - రందనాయకులు రెడ్డి కలెక్టరును తెచ్చిచూపి, కొత్త గంజికేంద్రం తెరిపించాడు. ఈ కేంద్రానికి రంగనాయకులు రెడ్డి గుమాస్తా - వీర బ్రహ్మం పెద్ద, వీరబ్రహ్మం రోజుకు అయిదారు శేర్ల జొన్నలూ బియ్యమూ కాజేసి మిగతా భాండిలో యింత వుప్పూ అన్ని వుల్లిపాయలూ వేసి, చుట్టుపక్కల పల్లెలనుండి అయిదారుమైళ్ళు నడిచి వచ్చిన అనాధలకు వేడినీళ్ళు వడ్డించసాగాడు. లక్కిరెడ్డిపల్లె నుంచి వచ్చిన, గోతాల ముక్కల చెప్పుల ముసలివారు వడదెబ్బ తిని కేంద్రం ముందే చచ్చిపోయాడు.

అక్కడికి మూడుకోసుల దూరంలో కరువురోడ్డుపనులు సాగుతున్నవి. ఎవరికీ చెప్పకుండా పోయి, ప్రతాపరెడ్డి రోడ్డుకూలిపనికి చేరాడు. అక్కడా యింతే. యిదే అన్యాయం. యిదే రాక్షసత్వం. సాయిబు కంట్రాక్టరు. ఏ రోజు కూలి ఆ సాయంత్రానికి యిస్తారన్న ఆశతో ప్రతాపరెడ్డి వెళ్ళాడు. కాని బట్వాడా జరగలేదు. అదేమని అడిగితే, సాయిబు కడపనించి దిగుమతి చేసిన రౌడీలు హరిజన స్త్రీలను చావమోదసాగారు. ప్రతాపరెడ్డి వెళ్ళి పెద్ద గడ్డపలుగుచూపి అడ్డునుంచొన్నాడు. మర్నాడు ఆ పని గూడా పోయింది. కాని అక్కడ కోమటి దళారిగుంపు, ఇంకొక రెడ్ల దళారిగుంపు వున్నది. కడుపు కాలిన వాళ్ళు ఎంతకైనా లొంగి వస్తారని ఆ గుంపు రూపాయికి బేడవడ్డీతో,ఆ అన్నార్తులకు అప్పులుపెట్టి, ఆకాశపు ధరలకు మట్టిగలిపిన జొన్న లమ్ముతున్నారు. ఈ కంట్రాక్టర్లు, దళారి గుంపు అంతా ఒకటేనని ప్రతాపరెడ్డికి తెలిసిపోయింది.

ఉదయ తేజస్సుతో లోకం స్నానం చేస్తున్నదనీ, మహోదయం వుదయించనున్నదనీ రాజు హంపీలో చీకటిరాత్రి చెప్పిన మాటల్లో ఎప్పటి సత్యంవున్నదో కాని యీ వాతావరణంలో విషమే గాలిగా వీస్తున్నది. పరచుకొని రెక్కలతో మృత్యువు దిక్కులను కప్పి వేస్తున్నది. ఈ విషపూరిత ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసాల బరువుతో తనుగూడా మృత్యువును సమీపిస్తున్నట్లనిపించింది. ఈ ఆత్మలేని, రాజు భావాలులేని లోకంకన్నా మృత్యువూ, దాని తర్వాత ఏలోకమైనా వుంటే ఆ లోకపు చల్లదనమూ, శాంతీ,దాని ఆలోచనా ఎంతో ముదావహంగా వుంది. ఆకలినుండి, అన్యాయం నుండి మానవజాతికి విముక్తిలేదని ప్రతాపరెడ్డి యింటికి తిరిగి వచ్చాడు. నిస్సహాయులైన తనతోటి వాళ్ళలో గూడా కారణమూ, ఆత్మ, రక్తమూ కన్పించలేదు ప్రతాపరెడ్డికి. ఈ మహాసుగుణాలు వున్న రాజూ చిట్టి - ఏమవుతున్నారు?

ఆ రోజున చిట్టినుండి జాబు వచ్చింది. కొత్తగా పెట్టిన పోష్టుఆఫీసులోనే దాన్ని

చదివించాడు. "రాజుకు జ్వరంగా వుంది. నిన్ను చూడాలని అంటున్నాడు. వెంటనే బయలుదేరి రావలెను - చిట్టి" యింతే. ఈ నాలుగు ముక్కలే. నిల్చొన్నపాటునే బయలుదేరాడు. నడిచి నడిచి, ఆకలితో, దాహంతో, దిగులుతో, జీవచ్ఛవమై రాత్రి పదిగంటలకు కర్నూలు చేరాడు.

చిట్టితో పాటు రాజు హాస్టల్లో లేడు. వేరేగది తీసుకొని దుమ్మూ, ఈగలూ ముసురుతూన్న బజారులో వున్నాడు. రాజుకు జ్వరం పేలిపోతున్నది. కాని మాటలధోరణి అట్లాగే వున్నది.

"జన్మభూమి - " అన్నాడు -రాజు.

లోతుకు పోయిన కళ్ళతో ప్రతాపరెడ్డి రోగిని తిలకించాడు.

"జన్మభూమి. కరువు గడ్డ కావొచ్చు. ఎడారి యిసుకతిప్ప కావొచ్చు. బీడు, కంచె, వరద, చవిటిదిబ్బ కావొచ్చు. కాని మనల్ని కన్నతల్లి. తల్లిని మనం ప్రేమించకపోతే, మరెవరికి వాత్సల్యం. మన ప్రేమ చివరికి హంపీ శిధిలాలై, రుద్రభూమియై దక్కుతుందేమో, దక్కవచ్చు. కాని ఆ శిధిలాలనుండి కొత్త సౌందర్యంతో తల్లి ప్రకృతి నిలుస్తుంది. ఆ శిధిలాల శివతాండవం నుండి నవ్వుతూ, చేతులు చాచుతూ మన బిడ్డల్ని సాకుతుంది. రాబోయే సంతానానికై యీనాటి శిధిలాల్లో త్యాగం తప్పదు. అందుకు మిమ్మల్ని పిలిపించాను." రాజు కళ్ళు అగ్నివలో మండేవి మరింత ప్రస్ఫుటంగా మారినవి.

ప్రతాపరెడ్డి ఆ మాటల భయంకర సత్యానికి వణికిపోయాడు. మృత్యువునూ,దాని తర్వాత శాంతినీ వాంఛించిన వాడు - యీతన రాయల పురశిధిలాల్లో నివశించ మరలాడు.

"రాను -రాను- అక్కడే వుంటాను. చిట్టి అందరమూ యిక్కడే వుందామని అన్నాడు. కానిరాను. అక్కడే, ఆ మిత్తిచావుకు నేనువెదురుపోయి ఎదిరిస్తాను."

"అవును, మృత్యువు గూడా చస్తుంది. అది శాశ్వతంగాదు. ఈ గడ్డ, దానిని నమ్మినవాళ్ళూ - యివే శాశ్వతమైనవి. ఈ మాటు వచ్చినప్పుడు చెప్పగలను." రాజు కళ్ళు మూసుకొన్నాడు - అలసిపోయి.

సాయంత్రం డాక్టరువచ్చి - "సన్నిపాతం. ఆస్పత్రిలో చేర్పాలి. యిక్కడ దిక్కుచూచే ఆడవాళ్ళు గూడా లేరాయెను" అని విసుగుపడ్డాడు.

రాజు డాక్టరుముందే పెద్దగా నవ్వసాగాడు. ఆ బొమికెల గూడు పైకి ఎగిరి పక్కమీద

తూలిపడ్డది.

"ఎవరి ధర్మం- అది లోకానికి మేలుకూర్చే దైనప్పుడు వాళ్ళు ప్రాణానికి తెగించయినా నిర్వహించాలి. మన స్త్రీలు అగ్నిగుండాల్లో,పమిటె చేజిక్కించుకో జూచిన శత్రుల కందకుండా,ఎందుకు దూకారు? తమ జన్మభూమి; తమ జన్మహక్కు, తమ అనంతాత్మ - అని మరిచిపోకనే. వాటి నీడన, వాటి అవ్యాజప్రకృతిలో పెరిగి మరిచిపోతారా? పోరు. పోలేదు. పిచ్చిముండా కొడుకు. టైఫాయిడని వట్టి బెదిరింపు. అందుకని నా ఆత్మను చంపుకోనా?"

ప్రతాపరెడ్డి తన మురికితలగుడ్డ కళ్ళ కడ్డం పెట్టుకొన్నాడు.

చిట్టి వచ్చి తండ్రిని అటుపిలిచి - "బదకడని డాక్టరు చెప్పాడు. సంధిమాటలు" అన్నాడు. నమ్మలేక రెడ్డి కొడుకు వంక బరువుగా చూచాడు.

"డాక్టరుకు డబ్బు యివ్వలేకపోయాం. అందువల్ల గూడా కొంత రాద్ధాంతం చేస్తున్నాడు." అని చిట్టి ముగించాడు. చిట్టి తండ్రి కళ్ళను సూటిగా చూడలేకపోయాడు.

ఆ రాత్రల్లా నడిచి తెల్లవారుఝాముకు రెడ్డియిల్లు చేరాడు. ఈ లోకంనుండి సూర్యుడు అస్తమించనున్నాడు - ఈ రేయికేగాదు. శాశ్వతంగా,మరి తిరిగి దర్శనమివ్వకుండా,చెట్లనూ, పూలను, పిల్లల బోసినోళ్ళనూ తిరిగి నవ్వించకుండా ,భవిష్యత్తును వెన్నెల చల్లదనం లాగా చూపినరాజు, తన చిట్టి చెలికాడు, తన గురుసత్తముడు, తన బిడ్డ, ఈ లోకపుఆత్మ, తన ఆత్మకు అగ్ని, చచ్చి పోనున్నాడు. అయితే తనెందుకు తిరిగి వచ్చాడు. డబ్బుకోసమా? ఈ లోకానికి ఆవిషాద ప్రవక్త అవసరం లేదుగదా? ఈ విష వాతావరణానికి ఆ స్వేచ్ఛ మలయవాయువులవసరం లేవుగదా? అంతా రాజు మృత్యువు కెదురుచూస్తున్నట్లుగా వుంది. రాజు చచ్చి పోయింతర్వాతే యీ కరువు మాయమై, యీ చెట్లు వికసించి యీ చెరువులు నిండి, యీ లోకం కలకలమని నవ్వుతుందేమో. ఆ చావుకే యీ ప్రకృతి విలపిస్తున్నదేమో. కాళీ వరం పొందిన కాళిదాసు మనస్సువలె రాజు సన్నిధినుండి తిరిగి వచ్చిన ప్రతాపరెడ్డి మనస్సు ఆలోచనలతో, దుఃఖంతో నిండిపోయింది. ఎవరిస్తారు డబ్బు? ఎక్కడున్నది డబ్బు? దళారిగుంపుల చేతుల్లో,నరరూప రాక్షసులపెట్టెల్లో మూల్గే డబ్బు? రాయలసీమ పంటలను మోసుకు వెళ్ళిన షావుకార్ల యినుపపెట్టెల అంతర్భాగాల్లోనా? మృత్యువు తప్పదు. అవును. అన్నాడుగూడానే? ఆ శిథిలాల శివతాండవం తర్వాతగాని, యీ విలయలోక నృత్యగీతిక తర్వాతగాని - జీవన దేవి చిరునవ్వు నవ్వదని, ఎవరికో బలి అయిపోయే రాజు త్యాగంలో అర్థం ఏమిటి. ప్రవక్తా? బుద్ధుడా? క్రిష్ణుడా? క్రీస్తా?

ఎవరీరాజు? ఆశనూ నిరాశనూ సమపాళ్ళలో తాగి తనకు అంటవన్నట్లుగా, నీ ధర్మం పాలించు, నా మృత్యువు నాపలేవు. ఈ మృత్యువు మృత్యువుగానే మృత్యువవుతున్నదని వుపదేశించిన రాజు? కలనూ నిజాన్నీ విభజించగలిగిన రాజుకు తన మృత్యువు సంగతి తెలియదా?

ఆరోజు వూళ్ళోకి కడపనించి ముసలి ఆవుల్ని, ముసలి ఎద్దుల్ని కొంటున్న కసాయివాళ్ళు వచ్చారు. పుల్లన్న నమ్మితే ఒక ముప్పై రూపాయిలన్నా రాకపోవు. ఈ ముప్పైతో రాజు ప్రాణం నిలవవచ్చు. అప్పుడు సూర్యుడస్తమించడు గదా!

కాని రాజు జన్మభూమి బిడ్డల్ని నమ్మమన్నాడు. భూమిని నమ్మినవాళ్ళకు నాశనం లేదన్నాడు. తన తల్లి గడ్డను దున్ని, తన గాదెలు నింపి, తనదాహాన్ని తీర్చిన పుల్లన్నను తను నాశం చేయటమా? హుస్సేనాలీ వచ్చి ముప్పై అయిదు యిస్తానన్నాడు. జమాల్ నలభైదాకా పోయాడు. ఈ బేరం సంగతి ఆలకించి అన్నమ్మ వచ్చి ఫెళఫెళమని తిట్టిపోసింది. "మీ శిరసులు మండా, మీ జిమ్మలు పీక్కుపోనూ" అని కసాయి సాయిబుల్నీ, ప్రతాపరెడ్డినీ కలిపి దీవించింది.

ప్రతాపరెడ్డికి భయం వేసింది. మర్నాడు గూడా సాయిబులు వచ్చారు. మూడోనాడు రహస్యంగా కబురు చేశారు. అనాడే రాజు ఆశలేదనీ, చాలా బరువుగా వుందనీ చిట్టినుండి జవాబు వచ్చింది. కాని ప్రతాపరెడ్డికి నమ్మకం కుదరలేదు. రాజా చచ్చిపోవటం? కల్ల. కల్ల. లోకంలో ఆత్మే నశించిపోతుంది. ఆ భగవంతుడి పరిపాలనే అంతమై పోతుందేమో. రాజుకు చావులేదు. రాజు ప్రవక్త. ఆ స్వప్నదర్శీ, ఈ పాపభూయిష్టలోకానికి వెలుగు చూపి, ఆత్మలనుద్ధరించేందుకు వచ్చాడు. ఎవరికి చావు? మృత్యువుకేగాని రాజుకుగాదు.

కాని వుత్తరం తీసుకెళ్ళి తిరిగి పంతులుగారి కొడుకుచేత చదివించుకొన్నాడు. నిజం, ఆశలు లేవు. చూడాలని వుంటేరా. ఆ రాత్రి తెల్లవారలేదు. ఇక సూర్యుడు దయించడేమో? ప్రతాపరెడ్డి చిన్ననాటి దిగులుతో ముడుచుకొని, ఆకలి డొక్కలతో వసారాలో వుత్తరీయం పరచుకొని పడుకొన్నాడు.

మరునాడు - కడప కసాయి సాయిబులు కొన్న ఆవుల్ని, ఎద్దుల్ని తోలుకెళ్తున్నారు. రాజు కింకా నూకలు వున్నవి. లేకపోతే యీపాటికి మృత్యువు మింగేసి వుండేది. తను వెళ్ళి బతికించాలి. ఆవేశంతో గొడ్లసావిడిలోకి పరిగెత్తి, పుల్లన్న మెడపలుపువిప్పి, జమాలుద్దీన్ మందలోకి తోలాడు - ఒక్క క్షణంలో, జమాల్ నోట్లు లెక్కబెట్టి అయిదు తక్కువగా యిచ్చాడు. ప్రతాపరెడ్డి బేరమాడలేదు. వుత్తరీయం కోసం వెతుకుతూ

యింట్లోకి వచ్చాడు. కనబడలేదు. అక్కడా యిక్కడా వెతికాడు. వుత్తరమేమైనా వచ్చిందేమోనని పోస్టాఫీసుకు వెళ్ళాడు. యింకా జమాను రాలేదు. కూచొన్నాడు. ఇక నిలవలేక బస్సు రోడ్డు కని అడ్డంపడి పరుగెత్తసాగాడు. దుర్గవలె అన్నమ్మ ఎదురు వచ్చింది. ఏడుస్తూ, లోతుకుపోయిన కరువు బుగ్గల్తో - అన్నమ్మ, ముఖాన మాడలాగా పెద్ద కుంకుమ బొట్టుతో, ఆదిదేవత రూపువలె అన్నమ్మ. ప్రతాపరెడ్డి చటుక్కున ఆగిపోయాడు.

రాజు ఏమని చెప్పాడు? తన వుపదేశంలో పృధ్వీపుత్రులను నాశనం చెయ్యొద్దని గాదా? అన్నమ్మఎవరు? పృధ్వీపుత్రి పుల్లన్న? పృధ్వీపుత్రుడు? తనకు రాజుమాటపై గౌరవం లేదా? చేతులు జోడించి అన్నమ్మకు నమస్కరించాడు. రాజు వర్ణించిన హిందూ క్షత్రియవనితలూ, వాళ్ళ ఆత్మబలిదానం తన కట్టెదుట నిలిచినై.

"పుల్లన్నను తిరిగి తెస్తాను. ఈ పాపిష్టి డబ్బు నాకు వద్దు. పుల్లన్నను తెస్తాను. రాజు చావడు. రాజుకు చావులేదు. లేదు. లేదు.." అని గొంతువిప్పి అరుస్తూ ప్రతాపరెడ్డి అన్నమ్మను తప్పించుకొని రోడ్డుమీది కెక్కాడు.

అప్పటికే మందలు పొలిమేరలు దాటినవి. వగర్చుతూ మందకెదురు బోయాడు ప్రతాపరెడ్డి.

"నా పుల్లన్నను నాకియ్యండి. నా పుల్లన్ననాకు కావాలి. యిదిగో మీ డబ్బు."

జమాల్ మృగశరీరం మీది తల బరువుగా తిరిగింది. "అరే. చెంబోల్ మొగం! హైవఢ్కి యిచ్చావ్ భే పుల్లన్నా, ఎల్లన్నా, జావ్ జావ్" అన్నాడు తెలుగు భాషను చంపుతూ.

ప్రతాపరెడ్డిలో తెలుగు వీరుల రక్తం యింకిపోలేదు. ఖిల్లాలు, బురుజులు కట్టిన వీరరక్తం, వెనుజూపి ఎరగని వుడుకు రక్తం, సామ్రాజ్యాలూ, విజయయాత్రలూ కదిపి, నడిపిన చైతన్య రక్తం - రెడ్డిలో నాళనాళాన్ని వుబుకెత్తించింది. ర

"ఆగరా, వెధవ! -పుల్లన్నా... అహ.. హ... వ.. య్యా... య్యా.." అని పుల్లన్న భాషలో మాట్లాడాడు. డొక్కలెండి నెమరుకు గూడా దవడలు కదలని పిచ్చి పుల్లన్న, నీళ్ళుగారి పుసికట్టిన కళ్ళతో యజమాని వంకచూచి, గుర్తుపట్టి ఒక్క చెంగణంతో మందనుండి తప్పించుకొని, ప్రతాపరెడ్డి పక్కకువచ్చి, తల వూపింది. రెడ్డి పుల్లన్న పక్కల్ని తడిమి తట్టాడు.

జమాల్ బొడ్లో కత్తిదీసి ప్రతాపరెడ్డిమీద కలియబడ్డాడు. తళ్ళికోటలోవున్న రెడ్డి ఆవేశం ముందు యీ రాక్షస ప్రకృతి తట్టుకోలేదు. జమాల్ కత్తినే లాక్కొని, వాడి కణతమీద బలంగా పొడిచాడు. గాని వెనక పొంచివున్న హుస్సేనాలిని చూడలేదు.

ప్రతాపరెడ్డి ముద్దగా కూలిపోయాడు.

పుల్లన్న హంతకుణ్ణి నిటారుగా చూచింది. వాడు వెనుదిప్పగానే కొమ్ములు గిటించి, డొక్కల్లో పొడిచి ఎత్తి కుదవేసి, దుమ్ముల్లో పొర్లించింది. అరచి చచ్చిపోయాడు - ప్రతాపరెడ్డి హంతకుడు, మంద చెల్లాచెదురైపోయింది.

పుల్లన్న ఆలస్యం చెయ్యలేదు. ముక్కుతో యజమానిని తాకి వాసన జూసింది. ప్రాణం లేదు. ఆ కట్టెను కొమ్ములతో శిరసుమీది కెక్కించుకొన్నది. ఇంటిదారి బట్టింది. అరుబయట అన్నమ్మ వేచివున్నది.

భర్త శవాన్ని చూచింది. పుల్లన్న వీపునిమిరి ముద్దెట్టుకున్నది. తన పమిటె చెరుగు చించి ప్రతాపరెడ్డి గాయాలకు అడ్డుపెట్టింది. ఆ రక్తం తీసి తన నొసలిమధ్య బొట్టుపెట్టుకొన్నది. కుప్పకూలిపోయింది.

❖ ❖ ❖

ఆ రాత్రి రాజు చనిపోయాడు. చనిపోయేముందు మళ్ళీ పాత కళ వచ్చింది. ఆ ముఖంలోకి - "చిట్టీ. యింటికిపో, అమ్మ వీరకుంకుమ ధరించి నిన్ను పిల్చింది" అన్నాడు.

(ఆంధ్రపత్రిక - విజయ సంవత్సరాది. 1953)

✽ 1952లో రాయలసీమ పర్యటనలో విన్న కొన్ని కథలు ఆధారం

"విఫల మానవావేదనల విస్తృతార్ణవ తీరం నుండి
పిలుస్తున్నాను నేను, నా గీతం వినబడుతోందా నీకు?
....
నా గీతం చేరక పోవచ్చు నిన్ను
ఐనా పిలువక తప్పదు"

- బైరాగి